

HUKUK REFORMU METİNLERİ 8:

KEVAKİBÎZÂDE ABDÜLHALİK MİDHAT'IN DARÜLFÜNUN VE MEKTEB-İ HUKUK'A DAİR İKİ YAZISI*

Haz. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş**

Murabba bir satıh üzerine bina edilmiş, her zaviyesinde kezalik terbi'î birer daire üzerinde mebni ve re'si âsümâne ser çekmiş dört kubbe ile vasa-tından azîm bir tâk-ı ilm u adalet şeklinde nümâyân olan beşinci bir kubbede izhar-ı ihtişam eylemiş bir daire-i cesîme, beş bin ilâ altı bin kişinin istiabına vâfi ve dört medreseye mahsus bir darü'l-ilm tasavvur edilsin; her dairesi, müderrisînin kürsi-i hitabetine karşı 95 derecelik bir kaviste derece dere-

* Kevakibîzâde Abdülhalik Midhat Bey'in, buraya aldığımız iki yazısının künyeleri şöyle: "Mekteb-i Hukuk ve Darülfünun Şu'abâtı", İstişare, sy. 3, 18 Eylül 1324 [1 Ekim 1908], s. 116-122; "Darülfünun Şu'abâtı ve Bir Dershanenin Tarihçesi", İstişare, sy. 4, 25 Eylül 1324 [8 Ekim 1908], s. 156-160. Abdülhalik Midhat, bu yazıların yayımlanmasından kısa bir süre sonra Mekteb-i Hukuk birinci sınıf ikinci şube hukuk-ı ceza/ceza kanunu muallimliğine, daha sonra da Mekteb-i Hukuk müdürlüğüne getirilecektir. İstişare'de daha çok ceza hukukuyla ilgili yazılar yazmıştır, bu alanda kitapları da vardır. Ailesi hakkında detaylı bir araştırma için bkz. Zeynep Altuntaş, "Kevâkibîzâdeler: Osmanlılarda Bir Ulema Ailesi", BSV Bülten, sy. 67, Mayıs-Ağustos 2008, s. 92-112; eserleri için bkz. agy, s. 104-105. Kısa biyografisi ve eserleri için ayrıca bkz. Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler, Ankara, Mars Matbaası, 1968-1969, III, 460. (Ed. Ali Adem Yörük).

** Ar. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

ce mürtefi, ondan yirmiye kadar mukavves satıhlarla, sıralarla memerr ve masâ'idle taksim olunmuş bir daire-i marifet, bir mecma'-ı ilm u madelet göz önüne getirilsin; işte bu muhteşem dairenin kapısı önünde bir sürü teşnegân-ı marifet, binlerce efendiler, gelip toplaşarak ders vakitlerine intizar ederler. Bir vechile ki darü't-tedrisin küşadıyla beraber muntazırın dersanelerine, teneffüshanelerine şitâbân olarak ellerindeki notlara, takrirlere, eskilerin atık zabıtlarına son defa im'ân ile nazar ve muallimlerin vüruduna müterakkıban hal-i istiğrakta tedbir-i muhakemeye ibtidar ederler.

Muallimlerin, müderrislerin, profesörlerin Darülfünun'dan istikbali, müdaviân ve mülazımînin merasim-i teşrifiye ve tevkiriyede dikkat ve itinaları bahsinde program dahilinde kuyûd ve şerâit, teamül ve âdât mühimce bir yer tutar. Denilebilir ki bir darülfünunun merasim ve âdâtı, hemen o darülfünuna has ve mümtaz olduğu gibi bir şubenin âdât ve merasimi dahi yine o şubeye has ve mümtazdır.

İstidâd-ı mütehâllikâne ile marifete, ulûm ve fûnûna iştiyak gösteren darülfünun müderrislerinin başlıca meziyet ve fevkalâdelikleri hubb-ı marifetten başka hubb-ı edebdir. Bir dershanenin kapısı açılıp profesörü girdikten, kürsi-i hitabete revnak-endâz olduktan sonra, o azîm ve muhteşem daire, iki binden mütecaviz tullâb mevcut değilmiş gibi derya-yı samt u sükûnete ufûl eder. Yalnız bir sadâ! Yalnız bir hitab-ı ahenkdar temevvüce gelerek, bu sükutu ihlal eder.

Hubb-ı edeb, hubb-ı marifetin tetimmesidir. Hubb-ı edeb, itidal erbabının bir haslet-i mümtazesidir ki, onun vücûd ve kıyamıyla beraber marifet de hasıl olur. Hatta biraz teahhur etse, hatta iştiyak-ı marifeti biraz ta'vik edilmiş bulunsa bile bir gün yine kuvve-i nâmiyesinde faaliyet lebriz olarak o teahhurât ve ta'vikâtı istîsâl etmekle beraber sahibini hubb-ı marifetle ahenkdar kılar. Görülmez mi ki gayet tenperver bir adam, ulûm-ı tâliyede isbat-ı ehliyet edemez de bir inkişaf vukuuyla ulûm-ı âliyyede izhar-ı nisâb-ı kemal eyler.

Bu temhidâtan maksat, bahsimize şürû için bir mukaddime-i intibahiye irad eylemek idi.

Bu maksat hasıl olmağla mâ-nahnü-fihimize şürû eyleriz. Darülfünun'un şua'bât-ı mühimmesinden hukuk ve tıp ve sanayi-i nefise ve siyaset kısımları, ayrı ayrı haiz-i ehemmiyet, muhtac-ı tevsik ve tedbir birer daire olduğunda şüphe yok ise de diğerleri iki evvelki şubeler kadar doğrudan doğruya nâsa, heyet-i içtimaiyeye merbut olamaz. Vâkıan siyasiyât şubeleri emel-i terakki

ve teali ile meşhûn bulunan bir kavmin istihsal-i saadet ve terakkisi uğrunda yed-i yemini hükmündedir. Fakat tıp şubesinin, hukuk şubesinin nâs ve efrâd-ı cemiyet üzerinde i'mâl eylediği nüfuz ve tesirât derecesinde kat'î ve bilâ-vasıta müessir değildir. Hususan ki, tedâbir-i siyasiyenin fûshat-serây-ı imkanda nice bin şekli, nice bin esbab-ı telafisi me'muldur, imkanı vardır.

Bu medâris-i ilmiyeye devam eden zevatın bilahare yed-i ihtimamına teslim ve tevdi olunacak şeyler, beka-yı cemiyetin müstenedün-ileyhi olan zî-kıyem eşyadır. Eşya-yı mezkurenin ibka-yı nam-ı insanî için değeri pek çok olduğundan nelerle hasıl olur ise onlarla tezeyyün lazımdır. Bir tabibin hubb-ı marifetinden bugün cemiyetin her ferdi bekaca, hayatça müstefit olacaktır. Bir hakimin, bir vekil-i davanın maharet, kıyaset ve istikametinden heyet-i içtimaiyenin mecmu'u malen, adlen, istihkaken, hisse-yâb-ı fevâid olacaktır. Bunlardan mâadâ ülfet-i beşeriyede husule gelecek salâh ve itilaf, cemiyet-i beşeriyenin damân-ı terakki ve tekamülünde yer tutacaktır. Şurası dahi vacibe-i tezkârdır ki, medeniyetin damân-ı tekamül ve terakkisi olan bu iki aletin mühimce bir mesuliyeti dahi vardır. Tabibin hatası hayata, hükkâmın sehviyatı cemiyete irâs-ı mazâr eyler. Hatanın mesuliyet-i maneviyesi şöyle dursun, mesuliyet-i maddiye ve cezaiyesi ol kadar şiddetli ve muhikkanedir ki, şu iki darü's-şereften istihsal-i mezuniyet eyleyen bu mahluk-ı muhtîye acımamak elden gelmez.

Binaberin hubb-ı edeb ve marifeti tekamül eylemiş olan evlad-ı vatanın nazar-ı tetkik ve dūr-ı endişânelerine burasının arzını fariza-ı zimmet bilirim ki Darülfünun Tıp Şubesi'ne, Hukuk Şubesi'ne mülâzım ve müdâvim olabilmek hakkını ihraz eylemiş olanlar mülâzemetlerinin, devama mübaşeretlerinin birinci gününden bi'l-itibar bilsinler ki heyet-i içtimaiye kendilerine müstakillen mühim bir vazife tevdi edecektir. O vazife ki hüsn-i ifası, cemiyetin şükranına hak ve salahiyet bahşeder. O vazife ki dünya ve ahirette haysiyet ve şöhreتي ibkaya, a'mâl-i hasenenin, me'curâtın devam ve tevâlisine müsait olur.

Darülfünunlarda, talebe-i müdâvimenin kabiliyet ve istidatlarının inkişafı hakkında en müessir tedbir, ders programlarının makul ve hikmet-i lazıme muvafık olarak tertibidir.

Vaktiyle Osmanlı Darülfünunu Hukuk Şubesi'nde birtakım dersler programa dahil idi. Hikmet-i hukuk, ilm-i iktisat, tarih dersleri bu zümreden idi.

Bilahare bir nâzırın değişmesi bütün dersleri herc ü merc eyleyerek bazı fazıl muallimler, rahle-i tedrislerinden tenzil ve en yeni olanları kürsi-i hitabete

is'âd olundu. Bu da devam edemeyerek tensikat-ı vakıanın tadilatına mübaşeret olunmuş ve mektep, hal-i hâzırına isâl edilebilmiştir.

Bu mektebin, bu medrese-i ilmin programını tadil etmek, fakirliğini izâle etmek için düşünmeli, hem pek derin düşünmeli.

Vaktiyle icabât ve ilcaât hasebiyle muallimler derslerini bi'z-zarur tenkîh ve tahdit vadisinde idare ederler idi. Talebeden biri ez-kazâ hudut haricine çıkacak olur ise derecât-ı mütefâvitede itâb ve muaheze ve cezaya uğrarlar idi. İmtihanlar da bu daireden uzaklaşmaz idi. Şu halde on yedi seneden beri bu mektepten şهادetname ahz etmiş olan efendiler, muallimlerinin tavsiye ettikleri kitaplara, âsâr-ı cedideye müracaatla bir parça canlanabilmiştir.

Bu mektebin programını düşünmek için evvela mezun efendilerin ne işte bulunacaklarını teemmül edelim. Mezun efendiler ya hakim, ya dava vekili veya hut hubb-ı marifetle tezyin-i zât ü sıfât eyleyen bir efendi olacaktır.

Hakim olacak ise ahval-i medeniyenin cümlesine vâkıf, örfen, teamülen, siyaseten umûr-ı dünyeviyenin kaffesinde muktedir olması lazım gelir. Bu itibar ile hakim, medrese-i hukukun mevcut derslerini bildikten başka tarih-i umumi ve [tarih-i] Osmaniye'yi tafsilatıyla, ulûm-ı iktisadiye'yi, ilm-i serveti, usul-ı maliye'yi mükemmelen, fûnûn ve ulûm-ı tâliye'yi ez-her cihet bilmesi levâzım-ı zaruriye-dendir.

Dava vekili olacak ise hakimliğe lazım gelen evsâf ve hasâilden başka hitabet fennine bi-hakkın vâkıf olması icap eder. Bugün vükelâ-yı deâvinin kaç tanesi gösterilebilir ki, fitratın kendisine bahşâyışı olan fesâhatten başka hitabet vazifesinde mesleken ve fennen bir liyakat gösterebilsin. Bu hitabet dersleri, gerçi mekâtib-i idâdiyenin edebiyata mahsus sınıflarında gösterilmesi vacibâtan olup, bir mekteb-i âlînin dershanelerine mütenasip düşmez ise de ihtiyac-ı mübrem zuhuru ve sâât ü ezmânı süratle sebkât ve eski kaybedilenlere bir hamlede zafer bulmak ümidi ile Mekteb-i Hukuk'un -velev muvakkat olsun- talim-i hitabete mahsus bir dairesi olmak lâ-büddür ki vekaletе sâlik olanlar, oralarda şöhrat[li] vükela-yı deâvinin bir iki hutbesini istima etsinler. Hitabetin, müdafaanın ne olduğunu öğrensınler.

Hubb-ı marifetle tezyin-i zât ü sıfât eylemek arzusıyla bu şube-i ilme intisap olunacak ise bu babda talep olunacak programı tanzim için müşkilata uğramamak kâbil değildir. Siyaset-i dahiliye ve hariciye için konferanslar, şu'ûn ve ihtiyac-ı memleket için keزالik konferanslar, ilh... birçok konferanslara lüzum gösterilecektir ki her memlekette umuma mahsus konferanslar işte bu nevdendir.

Binaenaleyh Darülfünun Hukuk Şubesi'nin programını tanzim ve tensik eylemek maddesi, Maarif Meclisi'nin başlıca meşgalesini teşkil etse gerektir.

Darülfünun şubesine kaydolunacak müdavimlerin evsâf-ı zatiyeleri o mektebin şaniyla, itibarıyla mütenasip olmalıdır. İktidar-ı ilmînin vücudu bedâhet derecesindedir.

Bu bende müteallik mesele, talebe-i mukayyedenin devam ve adem-i devamlarına, bir şubeden diğerine nakli muamelatına mütedairdir. Talebe-i mukayyedenin ale't-temâdî devamları suretinde takrirleri zapt ve istinsah, mahfuzâtlarını tespit ve muallimlerden istifâza faidesi hasıl olur. Maahazâ bazı ârâya göre, devam etmeyen bir talebe, rüfekasından muavenet talep edebileceğinden devam veya adem-i devam cihetlerinden birinde musırr olmaya lüzum kalmaz. Asıl mahzur, tedrisatta bulunan zevatın Darülfünun Heyeti'nin, idaresinin malumatı olmaksızın iki şubeye kaydolunmasından tevellüd edebilecek mahzur-ı ilmîdir. Darülfünun şubelerinden birine mülazım olan efendinin, bilâ-malumat diğer şubeye mülazım kaydolunmasından şu mahzur-ı ilmî nümâyân olur ki efendi, ne evvelki şube dershanelerine devam ederek ikmal-i malumatına gayret etmiş, ne de ikinci kaydolunduğu şube dershanesinde matlub olan semerâtı iktitâf eylemiş olur. Mahzur-ı mezkurun ref ve izâlesi için bir çare var ise o da şu'abâtta mukayyet müdavimînin cetvel-i esâmî ve künyelerinin mübadelesi, tetkiki ve öylelerinin mazeret beyanıyla şubelerin birinden terkin-i kaydı yahut kendi intihap ve ihtiyarına tefvizan muhtariyeti misillü tedâbirdir. Avrupa darülfünunlarında şu'abâttan nakil maddesinin bir nakil varakasıyla ve o şubenin idare heyetinin malumatıyla cereyan etmesi, bu müddeâmıza en kat'î bir burhandır.

Şu'abât-ı tedrisiyeeye devam olunduğu esnada müdavimînin sene ortalarında birer defaya mahsus ve rey-i hafî ile müntehab bir dersten, bir meseleden tahriren imtihan ve derece-i malumatları tetkik olunduğu halde muhassenât-ı adîde temin ol[un]ur. Mazeret-i meşruasına binaen dahil-i imtihan olamayan yahut sınıf ve umumi doktora imtihanlarına giremeyen mülazımîn için mazeretlerine göre emsal-i sabıkası dairesinde tehir-i imtihan umûr-ı tabiiye ve zaruriyedendir.

İmtihanlar, doktora imtihanlarında olduğu üzere aleni olmalıdır. Sınıf imtihanlarına davet olunan mümeyyizlerle doktora mezuniyet imtihanlarına memur olacak mümeyyizlerin, muallimleri dahi hazır olduğu halde kable'l-imtihan yekdiğerini tahlif etmeleri derece-i vücûbdadır. Şol derecede ki, vatan

ve millete birer berat-ı istihkak ile tevdi ve teslim eyleyecekleri zevat hakkında umumun itimat ve emniyeti tezayüd eylesin. Ne kadar ehliyetli, ne kadar mun-sif ve bî-taraf muallimler ve mümeyyizlerin ispat-ı vücut eyledikleri imtihanlar görüldü ki talebe onlardan, haksızlıklarından şikayet ettiler. Vukuat da o kadar hafâda, o kadar perde-i istişarda kalmıştır ki hakikati, hakikatin bir ufak emare-sini elde etmek müşkil ve müstahîl olmuştu. Şehadetname ile hukuk tasdikna-mesinin farkları bahsinde burada kasr-ı tatvilâta ibtidar ederek müderrislik ve mezuniyet için tertip olunacak imtihan-ı ehliyetin heyet-i ilmiye-i maarifimizce nazardan dûr tutulmayacağından ümitvarım.

*

Darülfünun şu'abâtına mahsus dershanelerin ne tarzda inşa olunmak lazım geldiğini ve Fransa, Almanya, İtalya ve sair düvel-i müterakkiyenin üni-versitelerine ne vechile muadil ve müşabih olmak icap eyleyeceğini izah eylemiş idik. Bu makalemiz, maksadı daha vâsi bir mikyasta teşrih edecektir. Evvel emirde amfi-tiyatr şeklinde, memleketimizde acaba derslane var mı idi, yok mu idi? Bu suali irad ederiz. Bu suale cevap veririz ki, devr-i sabıkta yirmi sene evvel el-yevm Maarif Nezareti binası olan dairede üç yüz kişi istiabına kâfi bir ve Mekteb-i Sultânî muhterik binasında dahi ulûm-ı tabiiye ve fûnûna mahsus yer ki, cem'an iki derslane hatırlara lâih olur. Mekteb-i Sultânî'deki derslaneye sevk-i âbidâne ile İstanbul'a geldiğim zaman üç yüz tarih-i mâlîsinde [1884-1885] gezmiştik. Hayal gibi hatırımda kalabilmiştir. Maarif Nezareti binası dahilinde bulunmuş olan derslane ise birkaç kereler hikmet-i tabiiye ve kimya tecrübelerine tahsis edilmiş olduğundan bu babda vereceğim malumattan, hafızamdan eminim.

Maarif binası, ol vakit muhterik Şura-yı Devlet dairesi heyetine, biraz sonra devâir-i saireye, daha eski zamanlarında Darülfünun-ı Osmanî'ye, yani İshak Efendiler, Vidinli Tevfik Paşalardan muhallef ve müdavimîni birtakım müşkilatla mütedârik, mukayyet, enkaz-ı atîka-ı Darülfünun'a makar olmuş idi. Bir aralık bu daireye ilk defa küşâd olunan Mülkiye İdâdîsi'ni nakletmiş idiler ki Tıbbiye, Mülkiye İdâdîsi'yle beraberce idi. Tıbbiye talebesinden görülür idi: Muallim Antranik [Gircikyan] Paşa, Tevfik Beyler derslaneye girecekleri zaman merasim-i istikbaliyeden darülfünunlara mahsus bir şemme duyulur idi.

Mektep, tadilat-ı mütevâliye ile bambaşka şekle girmiştir. Elyevm mev-cut olan kapının üstü kapalı idi ve hal-i hazırda görülen merdiven, cihet-i ma'kûsünde yani türbe-i şerife semtinde idi. Medhalimiz hemen hemen cen-

net-mekan Sultan Mahmud[-ı Sâni] türbesi mukabilinde idi. Bugün o medhalin fevkine ve muttasıl olduğu harîme Maarif Muhasebât Dairesi inşa olunmuştur.

Mevzubahsimiz olan dershaneye gelince... Bu derslane, sabıkan Tetkik-i Müellifât ve evvelce Mübaya'ât Komisyonu Dairesi olan odanın iki civarında birer merdiven çıkar ve bu merdivenler şimdiki Meclis-i Maarif heyetlerinin önündeki sofaya muttasıl olur idi. Dershanenin cihet ve mevzii, Meclis-i Maarif Heyeti önündeki sofanın merdiveni mevkiinde ve daha doğrusu onun havasında, fezasında muallak gibidir. Maarif Dairesi'nin Darülmualimîn Dairesi'nden bu binaya nakli sırasında tadilat uğruna feda olan dershanelerden en mühimmi, işbu amfi-tiyatr tarzında olan derslane idi ki, lüzum ve ihtiyaca binaen tadilat-ı mühimme icra olunur iken bu hücrenin eseri kalmayacak mertebe berhava olması, doğrusu bir garabet teşkil eder! Dershanenin devr-i sabıka nazaran şekli, bütün bütün kaybettirilmiştir. Bu dershanenin nev'an ve cinsin arkadaşı olan Mekteb-i Sultânî fûnûn dershanesi ise kurbân-ı kaza olarak mahv u nâ-bûd olmuştur.

İşte bu iki derslane, asgari derecede bir numune olmak, bir amfi-tiyatr fikrini vermek şanını haiz iken böylece mahv u tebah olmuştur.

Nezaret-i celilenin ikdamât-ı meşkûresinden olmak üzere şu sırada Darülfünun olan Mekteb-i Mülkiye binası dahilinde, tarz-ı nevînde ihtiyaca mütenasip bir daire tesis olunacağını işittik. İsteriz ki, emel-i halisimize muvafık olarak sair şu'abât-ı Darülfünun'da da öylece birer cesîm dershaneler bina edilsin, mukayyet ve gayr-ı mukayyet bilcümle heveskarân ve müdavimîn müstefiz olsun.

Derslerimiz nasıl olmalı? Bu ikinci suali yine biz irad ederek cevabını verimiz ki vatan, millet, devlet; mekteplerimizden, Darülfünunlarımızdan iyi efrâd, malumatlı âdem yetiştirilmesini bekliyor. Hem pek az zamanda bekliyor. Bir vakit ulema-yı Mısriyeden bir zata hande-âver olmak için söylediğim vechile "el-cehlü efdalü mine'l-ilmi [Bilmemek, bilmekten daha iyidir]" devri mündefi oldu. Zaman, zaman-ı gûşîş-i bisyâr olduğu gibi fûnûn ve ulûmda zamanımız derecesinde hemtâ [ve] nazîr bir malumat edinmek gerektir. Bazılarının mûlahazasına teba'an dersleri adeden tenkis caiz olmaz. Bazılarının mütalaası üzere imtihansız sınıfları terfi, imtihansız mektepten tasdikname alarak mezun olmak şan-ı millîmize yakışmaz. Ulûm lahde kadar taallüm memuriyetiyle be-kâm ve teşvikle ser-efrâz olan millet-i İslamiye, bugün Osmanlı namı tahtında olarak bilcümle vatandaşlarıyla hem-bezm-i vifak olduğu halde mekârim-i

ilmiye ve ahlakiyeden hissedar olduğu mertebe müstefid olması muktezidir. Ey evlad-ı vatan! Biliniz ki temeddünü, ahrârâne farz ettiğiniz efkâr-ı gayr-i mu'temeneye mezc ederseniz bab-ı ilim, size pek mazîk gelir. Zira fikr-i hürriyet, fikr-i temeddündür. Fikr-i temeddün ise fikr-i taallümdür. Taallümün mahiyetine irca-ı nazar ediniz. Görürsünüz ki hürriyetin mahiyeti, gelişigüzel teemmül ve mülâhazadan çıkar. Daha görürsünüz ki, masâ'id-i terakki ve temeddün, nefs-i insanînin veche-i terakkiye doğrudan hasr-ı nefs ve intisap eylesindedir. Daha görürsünüz ki nefs-i insanînin temeddüne, taallüme, fikr-i ahrârâneye inzibatı sayesinde yed-i kemîniyle cemiyet dahilinde ihtiyaçtan müberra ve fezâhattan muarra olduğu halde ihraz-ı kemal ü nik-nâm eyler.

Biz sizleri zaten kemalâtınızla insaniyete hediye olunacak mahlukat-ı muhtermeden, istikbalin bi-hakkın mutemedi olan tuhfelerden addederiz. Mesainizi artırır, ulûma heveskârlığınız tezayüd eder ise sizleri takdir edenler yalnız bizlerle kalmaz, bütün Osmanlılık, bütün cihan-ı medeniyet sizlerle iftihar eder. Sizler mevsuf-ı kemal oldukça yâr u ağıâr bile önünüzde ser-fürû eder. Bu şân u şerefe, bu kudret ve liyakate karşı âlem-i hürriyet, âlem-i insaniyet fatiha-hânân-ı şüheda-yı hürriyetle beraber sizi takdis edecek, tebci eyleyecektir!

Çalışalım, hep birlikte çalışalım, samimiyetle birbirimize tavsiyeler, ihtarlar yağdırdığımız bir sırada mekteplerden, imtihanların derslerin ne suretle olacağı meselesi ortaya çıkıyor. Bugün merci-i âidi, şu mühimce işle meşgul oluyor ki husule gelecek mahsul-i kıymetdar, nizamnameler, Meclis-i Mebusan'ın içtimasında tetkik ve tasdike iktiran edecektir. Buraları malum olmakla beraber, kâraîn-i kirâmın manzurları olmak lazım gelen bazı mülâhazatı esirgemeyeceğiz.

Devr-i sabıkta evladını bir idâdî mektebine [ve]ya rüşdiyeye kaydettirmek isteyen pederlerin birçoğu, evladının zekasından, malumatından bahsederek mümkün mertebe ileri sınıflara idhale çalışırlar idi (Hatta şimdiler[de] dahi bu hâlâttan vazgeçilmediği görülmektedir). Güya sınıfın ileride olması, mahdumun ilm-i ledünle husûl-ı malumatına hizmet eder idi. Şu adet-i sakîme bunca seneler devam etmiş ve intiha bulması lazım gelen şu devr-i mesutta bile eseri bâkî kalabilmiştir. Ez-cümle malumat-ı ibtidaiyenin elifbasını bilmeyen bir efendinin kimya, hikmet ve felsefe derslerine hâhiş-ger olması bu kabildendir ki, birinci dersin bidayetinden sonra müdavim ve râgıb olan zatın kendisinde husule gelen şaşkınlık, biraz sonra mektebe devam ve adem-i devam hususun-

daki eser-i tereddüt üzerine, hülâsa-i kelam bir terk-i devam meselesi çıkar. Fakat öyle çıkar ki, bidayet-i devamdan beri geçmiş olan sâ'ât ve ezmân abes yere israf edilmiş olur. Hakâyık-ı mezbureye binaen ya talip elifbaya ricat yahut inkisar-ı şevkenden dolayı büsbütün mektep kapılarına nefret, kitaplara veda ve hatta mümkün ise kalem kağıda kasem-billah eder. Bu hâletin istikbal için hazırlanması lazım gelen şübbânın fenâsına, cemiyet içerisinde âtil ve lâ yeduru ve lâ yenfa bir halde kalmasına ne derecede müessir olduğu vareste-i külf-i beyandır. Memleketimizin üç on senelik hayat-ı mahmûmânesi yüzünden teessüs etmiş olan âdât-ı sakîmenin ise kendiliğinden zail olmayacağı teslimkerde-i enâmıdır. Bir pederin evladını mektebe gönderdiğinde idare heyetince himaye olunmasını talep ettiği yahut müstehakk-ı mücâzât olduğu takdirde müsamaha ile görülmesi arzu olunduğu vâki olmuş ve bazı tesirâta teba'an mektep idareleri dahi ne yapacağını tayinden aciz kalmış idi. İşte bunlar, bu sakîm alışkanlıklar, devr-i mağmûmun seyyiat-ı metrukesindendir ki halkımız, efrâdımız, gencimiz, ihtiyarımız hâlâ tesirinden kurtulamamaktadır. Âdât-ı sakîmeyi ortadan kaldırmak iyi düşünülmüş nizamnamelere mütevakkıftır. Şol vechile ki nizamât dahi yeniden birtakım âdât ve teamül ihdasına mahal vermesin. Bir âdeti kaldıralım der iken ikinci bir âdet-i sakîmenin tevlidi kadar muzır bir şey olamaz. Binaenaleyh biz ders programlarımızı -ama hangi mektebin programı olur ise olsun- tanzimine ibtidar eylemezden evvel, en önce şurasını teemmül etmeliyiz ki evlad-ı vatanın sa'y-ı mütemadisini tezyid ve teyid ve kendilerini edvâr-ı sâbıkânın atalet ve yorgunluğundan tahlis için makbul ve mahdud daireler dahilinde, haddeden geçer imiş gibi ehliyetlerini ihzar ve bila-hare vesika-ı sübûtiyelerini ciddi tecrübî imtihanlar üzerine vermek çarelerinde aramalıyız. Yine tekrar ederiz ki keyfe ma-yetesavver bir re'yin, bir noktada hatanın eseri hayat-ı içtimaiyemizin istikbaline büyük bir darbe vuracağını unutmalıyız.